

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

ПЕРЕХЕЙДА Олександр Михайлович

УДК 37.013.73: 82 (477)

**ДУХОВНА КУЛЬТУРА ЯК ОСНОВА
ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ПЕДАГОГА:
ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ**

09.00.10 – філософія освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2009

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор філософських наук, доцент
Андрущенко Тетяна Іванівна
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова, завідувач кафедри
етики та естетики.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, доцент
Грива Ольга Анатоліївна,
Кримський гуманітарний факультет
Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова, декан;

кандидат філософських наук, доцент
Чекаль Людмила Анатоліївна,
Київський національний університет технологій
та дизайну, доцент кафедри філософії і
культурології.

Захист відбудеться «02» жовтня 2009 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.16 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «31» серпня 2009 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.В. Крохмаль

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження проблеми формування професійної майстерності педагога обумовлена потребами модернізації освіти, запровадженням належних змін в освітянський процес, реалізацією відповідей на виклики нових і новітніх економічних, політичних і соціокультурних реалій як внутрішнього, так і зовнішнього плану.

Економічні та політичні зміни, соціокультурні інновації, що охопили суспільство розпочинаючи з моменту проголошення незалежності України, докорінно змінили середовище, в якому відбувається становлення особистості, її освіта і виховання. Змінилась і роль суспільних чинників у соціалізації особистості. Одні з них перемістились на периферію суспільних впливів, інші – вийшли на передній план й фактично визначають вигляд особистості, який вона має досягти, здобуваючи освіту. Серед таких чинників коли б чи не найпершому місці стоїть духовна культура. Дієвість цього чинника стає все більш помітною. Особливо в контексті становлення та розвитку професійної майстерності педагога. І це зрозуміло. Великий педагог є людиною високої духовної культури. Чим більш багатим в духовному плані є учитель, чим більш глибокими є його світогляд, науковий світ, моральні принципи, естетичне сприйняття дійсності, тим більш ефективною буде його професійна діяльність, що переростає в майстерність найбільш високого гатунку.

На жаль, під впливом ряду негативних або суперечливих впливів сучасних життєвих процесів роль духовної культури у формуванні професійної майстерності педагога стає все більш суперечливою. З одного боку, культура орієнтує на високий професіоналізм у його гуманістичних вимірах, з другого – делегує в духовний світ особистості всі ті особливості, що визначають її вигляд в наші дні – розмитість контурів „добра” і „зла”, „прекрасного” і „потворного”, „справедливого” і „несправедливого”. Глобалізація та інформаційна революція, становлення ринкових відносин та тотальна демократизація, прозорість життя та відкритість кордонів, міграційні процеси та широка взаємодія культур змінюють життя не тільки в позитивному плані, але й несуть з собою відому масовізацію життєвого простору, поширення прагматичного світогляду, глобальне нівелювання духовно-моральних цінностей, особливо таких, як благородство, справедливість, милосердя тощо. Вкрай негативно позначаються на культурі й такі негативні процеси, як міжнародний тероризм, алкоголізм, наркоманія, сексуальна розбещеність. Розвій цих процесів, здається, досяг тієї критичної межі, за якою розпочинається руйнація особистості. Відомі й видатні дослідники – філософи, культурологи, психологи й соціологи – у буквальному розумінні цього слова „б’ють на сполох”, пророкують загрозу розгубленості духу, розщеплення особистості й народу, кризу ціннісних орієнтацій не лише на рівні окремих соціальних груп, але й на рівні цивілізації як такої. Як зазначає П.Гуревич, роль духовного чинника в житті

суспільства і в педагогічному процесі знизилась до такого рівня, що сучасний учитель не знає чому (і як) він має навчати школярів.

І все ж, педагогічний процес зупинити неможливо. Народжуються і підрастають діти, у світ входять нові покоління людей, які прагнуть жити забезпечено, комфортно, зреалізовано. Саме для цього вони потребують знань, суспільного досвіду, вмінь і навичок, ціннісних орієнтацій, які мають забезпечити школа і вчитель, професійне училище й майстер, університет і педагог. Гостро переживаючи й борючись різноманітними засобами з негативними процесами в сфері духу, ця когорта подвижників благородної справи навчання та виховання особистості не тільки плекає в собі високі духовні якості, але й передає їх дітям. Кожен педагог в силу доступних йому можливостей формує і розвиває внутрішню ціннісну систему, вивіряє духовні пріоритети й втілює їх у власну професійну майстерність. Духовність ніколи не покидала професійну діяльність педагога. Однак її чинність і реалізація в сучасних умовах наштовхується на ряд суперечностей, дослідження сутності й спрямованості яких з метою вирішення в контексті підвищення професійної майстерності педагога обумовили вибір і спрямованість нашого дисертаційного дослідження.

Ступінь наукового опрацювання проблеми. На високу роль духовної культури в житті суспільства і особистості загалом, у забезпеченні гуманістичної спрямованості професійної діяльності педагога, зокрема, вказував практично кожен дослідник, який торкався цієї тематики, чи розгортав її в ході реконструкції власної педагогічної системи.

Значний доробок у цьому плані має західна філософська та культурологічна думка, представлена, зокрема, працями М.Вебера, А.Вебера, В.Віндельбанда, М.Гартмана, Г.Рікєрта, В.Дільтея, Р.Кронера, Е.Кассіра, Е.Гусерля, Г.Зіммеля, А.Швейцера, О.Шпеглера, А.Тойнбі, К.Ясперса та ін.

Значимими є культурологічні дослідження російських вчених, таких як М.Бахтін, М.Бердяєв, М.Данилевський, Л.Красавін, А.Лосєв, Д.Мережковський, П.Сорокін, П.Флоренський, С.Франк та ін.; в наші дні – А.Арнольдєв, В.Бичков, П.Гуревич, І.Кондаков, Е.Ільєнков, Ю.Осокін, А.Патрушов та ін.

У вітчизняному науковому просторі до цієї теми у свій час звертались такі знамениті педагоги і вчені, як М.Драгоманов, А.Макаренко, І.Огієнко, О.Потебня, С.Русова, Г.Сковорода, В.Сухомлинський, І.Франко, Л.Українка, К.Ушинський, ряд інших дослідників.

В наш час проблема культури знайшла глибоке теоретичне висвітлення в працях В.Андрущенка, Т.Андрущенко, Є.Бистрицького, В.Бєха, І.Бєха, М.Бровка, Л.Губєрського, С.Гончаренка, І.Зязюна, В.Кременя, В.Кушерця, Л.Лєвчук, М.Михальченка, І.Надольного, В.Огнев'юка, В.Панченко, І.Предборської, О.Савченко, А.Толстоухова та ін.

Особливу цінність для нашого дослідження представляють книги, підготовлені за редакцією й участю академіка АПН України І.Зязюна – „Педагогічна майстерність” (1997 р.) та „Краса педагогічної дії” (1997 р.). В них, зокрема, показана роль духовних начал у становленні вчителя – майстра

педагогічної дії, покликаною утверджувати людське в людині. Оскільки в цих виданнях увага сконцентрована на таких чинниках, як театральна педагогіка та ораторське мистецтво, на наш погляд, вони потребують продовження з виходом на більш високі узагальнення, зокрема, на рівень духовної культури як такої.

В останні роки в Україні захищено близькі за постановкою проблеми, але з різною специфікою та спрямованістю, декілька дисертаційних досліджень. Насамперед, це кандидатські дисертації К.М.Пасько „Світоглядно-філософські основи формування педагогічної майстерності в системі професійної підготовки вчителя” (2008 р.) та С.О.Дорогань „Формування світоглядної культури майбутнього вчителя засобами української літератури” (2004 р.). На відміну від зазначених досліджень, де увага сконцентрована, насамперед, на світоглядному чинникові, ми розглядаємо проблему в більш широкому контексті – в контексті дієвості духовної культури як такої.

Останнє дає підстави для висновку про те, що незважаючи на досить помітний об'єм друкованої продукції, проблему значення духовної культури в контексті розвитку професійної майстерності педагога не можна вважати повністю вичерпаною. Існує низка питань, відповіді на які ще знаходяться в стадії формування. До них, зокрема, відносяться такі питання, як: визначення поняття „духовної культури” у світлі сучасних культурологічних та педагогічних дискусій; істинна, а не позірна (ідеологічна) роль духовної культури в житті сучасного педагога; розуміння ролі культури як духовного камертона і світоглядної основи педагогічної майстерності; зміна культурних пріоритетів в контексті розбудови незалежності та викликів глобалізованого світу щодо змісту навчально-виховної діяльності вчителя; протиріччя в сучасній системі підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів й можливості підвищення професійної майстерності педагога; удосконалення змісту та методів духовного збагачення особистості педагога в процесі підвищення їх кваліфікації тощо.

Зважаючи на актуальність проблематики й не визначеність ряду проблем, автор обрав цю тему якості предмета самостійного теоретичного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Загальний напрям дисертаційної роботи пов'язаний з темою дослідження кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова „Філософські засади єдності гуманітарних, природничих і технічних завдань в освіті сучасного вчителя” (Затверджено наказом МОН України № 732 від 27 жовтня 2006 р. та рішенням Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова від 22 грудня 2006 р., протокол № 5). Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 9 від 27 березня 2008 року).

Мета дисертаційного дослідження полягає у вивченні місця та ролі (значення) духовної культури в структурі формування професійної майстерності педагога та її реалізації в умовах сучасного українського суспільства.

Досягнення поставленої мети потребує вирішення наступних **дослідницьких завдань**:

- здійснити уточнення поняття духовної культури у світлі сучасних культурологічних та педагогічних дискусій, роль духовної культури в житті сучасного педагога;

- визначити основні параметри професійної майстерності педагога як високого мистецтва і вправності у здійсненні педагогічної діяльності (навчання і виховання);

- дослідити роль культури як духовного камертону та світоглядної основи педагогічної майстерності, джерело її неповторності, нестандартності підходів, творчості;

- визначити зміни культурних пріоритетів в контексті розбудови незалежності та виклики глобалізованого світу щодо змісту навчально-виховної діяльності вчителя, що спонукають до зміни технологій педагогічної майстерності в контексті інформаційного повороту в навчанні та вихованні особистості;

- проаналізувати зміни ролі духовної культури в контексті подолання ринкового дискомфорту педагогічної діяльності, утвердження її демократичних пріоритетів;

- вивчити протиріччя в сучасній системі перепідготовки педагогічних кадрів, виявити можливості підвищення ролі духовної культури в процесі зрощення професійної майстерності педагога.

Об'єктом дослідження є педагогічна майстерність педагога.

Предметом дослідження є формування духовної культури педагога в сучасних умовах.

Методи дослідження. Основними методами, за якими здійснювалося дослідження є діалектичний, герменевтичний, порівняльний, структурно-функціональний та ін. Автор намагався використовувати ці методи у взаємозв'язку та взаємодоповненні, що дозволило виявити суперечності досліджуваних проблем, причини, які до цього спонукають, чинники та умови розв'язання суперечностей, здійснити на цій основі відповідний прогноз розвитку ситуації в майбутньому.

На основі структурно-функціонального методу, зокрема, автором проаналізовані структура особистісних характеристик педагога, їх функціональні взаємозв'язки та залежності; герменевтичний метод дав змогу усвідомити сутність духовного світу особистості вчителя, зрозуміти його гуманістичну спрямованість; порівняльний метод дозволив уточнити завдання і зміст модернізації педагогічної освіти України у порівнянні з зарубіжними країнами світу, насамперед, відповідно до вимог Болонського процесу; прогностичний метод був використаний з метою опрацювання можливої моделі майбутнього педагога в контексті розвитку економічних,

політичних і соціокультурних реалій в Україні, світових глобалізаційних та інформаційних процесів.

Наукова новизна дослідження полягає у розкритті ролі духовної культури як гуманістичної основи, камертону і джерела формування та реалізації професійної майстерності педагога в умовах сучасного глобалізованого світу та в контексті внутрішніх трансформацій українського суспільства.

На захист виносяться положення, що мають наукову новизну:

- обґрунтовано, що педагогічна майстерність є виявом творчої активності, найвищим рівнем фахової діяльності особистості педагога, набутою теоретичною працею і практичним досвідом професійною властивістю, що реалізується як процес його (педагога) самореалізації;

- доведено, що педагогічна майстерність формується і реалізується під впливом системи чинників життєвого процесу, одним з головних серед яких є духовна культура особистості;

- визначено, що духовна культура постає у якості світоглядної й моральної основи, джерела й позитивної спрямованості професійної майстерності педагога, забезпечує формування внутрішнього духовно-гуманістичного стрижня знань, умінь, навичок як обов'язкових, необхідних складників професійної майстерності; культура постає в цьому процесі як духовний камертон і світоглядна основа педагогічної майстерності; вона є джерелом неповторності, нестандартності підходів, творчості;

- доведено, що радикальна зміна ціннісних пріоритетів в контексті становлення та розвитку України як незалежної держави, а також глобалізаційні процеси на світовому рівні спричинили ряд суперечностей у розвитку духовної культури, що вилилось у зниження її ролі як світоглядної основи професійної майстерності педагога;

- доведено, що вкрай негативно на духовній культурі позначились становлення в Україні ринкових відносин та хибних демократичних технологій;

- обґрунтовані пропозиції, спрямовані на реабілітацію пріоритетів духовної культури, підвищенню її ролі у формуванні та реалізації професійної майстерності педагога.

Теоретичне значення дисертаційного дослідження полягає в поглибленні наукових уявлень про сутність та функціональні особливості духовної культури як чинника формування професійної майстерності вчителя; про особливості становлення професійної майстерності в умовах лібералізації культурних впливів та ідеологічного плюралізму; про характер та напрями культурологічної підготовки майбутнього вчителя тощо.

Практичне значення дослідження визначається тими практичними рекомендаціями, які сформульовані автором у якості основних висновків, зокрема, щодо подолання суперечностей сучасного культурного розвитку суспільства та особистості; необхідності більш тісного зв'язку та взаємодії освітнього процесу та культури; гуманітарної підготовки майбутнього педагога та необхідності формування в ньому здатності й потреби освоювати

культурні цінності впродовж життя. Ці рекомендації можуть бути використаними в навчальному процесі педагогічного університету, а також в контексті післядипломної освіти педагогів. На їх основі може бути побудований спеціальний курс для студентів педагогічних спеціальностей.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження доповідались та обговорювались на засіданні кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, а також на ряді міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях та семінарах, а саме: Міжнародному науково-практичному семінарі „Інноваційна освіта для XXI століття” (Київ, 2007); Всеукраїнській науково-методичній конференції „Безперервна освіта в Україні: реалії і перспективи” (Івано-Франківськ, 2008); Міжнародній науково-практичній конференції „Сучасне довкілля: реалії та перспективи” (Київ, 2008); Міжнародній науковій конференції „Четверті юридичні читання. Духовна культура молоді в стратегії державотворчих процесів” (Київ, 2008).

Структура дисертації. Відповідно до мети та завдань дослідження робота складається із вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел (206 позицій). Загальний обсяг дисертації – 182 сторінки, із них основна частина дисертації – 162 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДОСЛІДЖЕННЯ

У „Вступі” обґрунтовано актуальність проблеми, з’ясована ступінь її опрацювання у зарубіжній та вітчизняній науковій літературі, визначено методологічні підвалини, об’єкт та предмет дослідження. Сформовані положення, що визначають наукову новизну дослідження та виносяться на захист. Визначено основні методи і джерела дослідження, теоретичне та практичне значення дисертації.

У першому розділі – „Теоретико-методологічні проблеми та джерельна база педагогічного дослідження духовної культури особистості” йдеться про те, що по-перше, духовна культура є важливішою, базисною характеристикою особистості. Вона проявляється як спрямованість особистості до обраних цілей та цінностей, як здатність до духовного життя. Однак ця здібність закладена у особистості потенційно, тому необхідна система спеціально створених психолого-педагогічних умов та засобів для її ефективного формування. Духовна культура завжди несе в собі оціночний компонент та не може бути зрозуміла поза її аксіологічними характеристиками, оскільки безпосередньо пов’язана з афективно-емоційною сферою. Завдяки цьому одним з дійових засобів формування духовної культури особистості виступає мистецтво як система гуманістичних та духовних цінностей.

По-друге, гуманістичні цінності мистецтва, що входять до складу естетичного виховання як система емоційно-ціннісного ставлення до прекрасного, присутні там потенційно та потребують виявлення. Якщо вони

виявлені, структуровані, дидактично перероблені та прийняті педагогом як особистісна система цінностей, то вони можуть стати основою формування духовної культури сучасних учнів та педагогів, особливо на етапі пошуку та формування ціннісних орієнтацій та сенсу життя.

По-третє, формування духовної культури особистості здійснюється як присвоєння духовних цінностей та особистісних сутностей, розкриття сутнісних сил та творчих здібностей, формування внутріособистісних орієнтирів та певної ієрархії у відносинах з мистецтвом і з собою на основі гуманістичних ціннісних орієнтацій.

Педагог, який формує духовну культуру майбутнього покоління, повинен мати низку професійних та особистісних якостей: бути вчителем мистецтва, виступати носієм культури, нести її в собі; мати цільову установку на особистісно-діяльнісний підхід та стратегію співтворчості; сповідати діалогічність у взаємодії педагогів та вихованців як основу для обміну духовними, моральними, емоційними, творчими цінностями; надавати підтримку індивідуальному духовному і творчому розвитку та саморозвитку особистості; надавати особистості необхідний простір для прийняття самостійних рішень, свободу вибору змісту та засобів духовної творчої діяльності в різних сферах життя людини.

Особливо значущими щодо процесу розвитку духовної культури вчителя виступають культурологічний, синергетичний, особистісно-діяльнісний, акмеологічний, аксіологічний підходи, а також урахування основних положень андрагогіки як науки про освіту дорослих.

Культурологічний підхід забезпечує взаємозв'язок професійно-духовних цінностей учителя й культурно-освітнього середовища, спрямовує особистість на культуротворчість у професійній педагогічній діяльності. Акмеологічний підхід дозволяє розглядати питання розвитку духовної культури вчителя на різних етапах онтогенезу його професійно-особистісної зрілості. Роль методичних служб полягає в тому, щоб забезпечити відповідний рівень мотивації щодо самовдосконалення, розвитку своїх інтелектуальних, духовних якостей. Для педагога повинно стати престижно працювати на найвищому, творчому рівні. Особистісно-діяльнісний зумовлює включення педагога в конкретні творчо-пізнавальні ситуації, що актуалізують внутрішні особистісні потенції педагога, його духовну сутність. Аксіологічний підхід вимагає розглядати процес розвитку духовної культури вчителя через ціннісно-сміслові ставлення особистості до педагогічної діяльності, до своїх духовних здібностей, до професійних якостей, перенести акцент з нескінченного вдосконалення традиційного змісту, методів та форм роботи з учителем на розробку, створення умов педагогічного затребування духовно-ціннісних особистісних якостей учителя. Синергетичний підхід визначає процес розвитку духовної культури вчителя як нелінійний діалог, що передбачає створення ситуацій вільного вибору стратегій духовного розвитку, варіативність, принципову незавершеність. Методичні служби освітніх закладів перетворюються на суб'єкти системи розвитку духовної культури, самі при цьому змінюються, трансформуються.

Процес духовного розвитку вчителя ґрунтується на сучасних положеннях андрагогіки щодо специфіки роботи з дорослими (учителі чітко усвідомлюють себе як суб'єкти культурно-освітнього простору й не дозволяють маніпулювати собою; додають до процесу духовного розвитку свій власний досвід, очікування; сподіваються на визнання своїх намірів та мотивів щодо розвитку духовної культури)

У другому розділі – „**Місце та роль (значення) духовної культури в структурі формування професійної майстерності педагога**” розглядається зміст, місце, роль духовної культури в системі професійної підготовки сучасного вчителя та механізми оптимізації її формування. Аналізується взаємозв'язок та взаємозалежність якості професійної підготовки вчителя та рівня педагогічної майстерності.

Ефективність та результативність педагогічного процесу може досягти мети лише за умов забезпечення високої компетентності та відповідної професійної майстерності кожного педагога. В основі компетентного підходу до педагогічної майстерності – культура самовизначення, саморозвитку, самореалізації.

Професійно розвиваючись, педагог створює нові прийоми, методи, технології, несе самостійну відповідальність за прийняте рішення, визначає цілі, виходячи з власних ціннісних орієнтирів. Безумовно, педагогічна майстерність без діяльності існувати не може, отже, вона виявляється в успішному вирішенні різних педагогічних завдань, у високому рівні організації навчально-виховного процесу, а суть її – у тих якостях учителя, що зумовлюють цю діяльність, забезпечують її успішність. Ось чому сутність педагогічної майстерності розкривається з позиції особистісно-діяльнісного підходу, як комплексу властивостей особистості, що забезпечують високий рівень самоорганізації професійної педагогічної діяльності. Саме тому педагогічна майстерність розглядається як найвища творча самореалізація вчителя. Це виявляється в доцільному використанні різноманітних методів і засобів педагогічної взаємодії у кожній конкретній ситуації навчання та виховання.

Педагогічна майстерність як навчальна дисципліна у педагогічних навчальних закладах, що ґрунтується на ідеї формування професіоналізму найвищого рівня, орієнтує майбутніх учителів на дієвий гуманізм. У процесі засвоєння змісту педагогічної майстерності, вироблення вмінь і навичок, складних стратегій розв'язання педагогічних колізій саме гуманістичне джерело стає метою і організуючою основою педагогічних ідей.

Духовна культура забезпечує для творчого процесу вихідний матеріал, акумулює отримані результати, створює умови для здійснення творчих актів, продукує стимули, цінності, норми, що забезпечують ту чи іншу міру для вільної творчості. Творчість у свою чергу, являє собою механізм саморозвитку культури, виступаючи рушійною силою культурного процесу. Духовна культура є джерелом, завдяки якому створюються можливості для становлення творчого потенціалу як багаторівневого феномену, у якому есенціально-діяльнісний рівень співіснує з віртуальним, і забезпечує вихід на

зовнішні для індивіда рівні духовної культури шляхом трансцендентування. Духовна культура – це потенціал суспільства, необхідна умова, без якої неможливе б було існування творчого потенціалу людини. Останній, у свою чергу, забезпечує динамізм, розвиток педагогічної творчості.

Отже, духовна культура постає як синтезуюча характеристика педагогічної майстерності. Вона охоплює педагогічну майстерність як з внутрішнього, так і з зовнішнього боку, тобто як у ставленні педагога до учня, так і у його ставленні до себе. Саме через культуру (як „другу природу”) педагог „приходить до себе”, самопізнає себе як майстра, що дозволяє зробити з учня справжню людину. Саме через духовну культуру педагог досягає (й проникається розумінням унікальності) високої педагогічної майстерності.

У третьому розділі – **„Соціокультурна динаміка духовної культури і особливості її локалізації в структурі професійної майстерності педагога”** мова йде про те, що сучасний стан та тенденції розвитку українського суспільства свідчать про зміну культурних пріоритетів в ході розбудови незалежності нашої країни. Це пов’язано з певними процесами, що виникли після проголошення незалежності України: по-перше, відбувся перегляд, переосмислення та переоцінка донедавна панівних поглядів, орієнтирів, настанов поведінки; по-друге, відбувається повернення традиційних цінностей національної культури, відтворення релігійних і національних форм світосприйняття; по-третє, здійснюється проникнення та адаптація на національному ґрунті нової системи цінностей, які характерні для духовно-культурного життя західної цивілізації.

Зіткнення цих різновекторних культуротворчих потоків призводить до своєрідного руйнівного вибуху в свідомості як на рівні окремої людини, так і на рівні суспільства, кризи національної ідентичності, втрати почуття історичної перспективи і зниження рівня самооцінки нації. Дослідники називають цей феномен „культурним шоком у посткомуністичних суспільствах”. Його загальними ознаками, характерними для більшості країн перехідного періоду, є ерозія системи соціальної мотивації, зростання моральної перевтоми, розчарування та невдоволення серед широких верств населення, підвищена конфронтація суспільства і помітна ностальгія за тоталітарним „порядком”.

Закономірно, що відмова, навіть часткова, від старої шкали цінностей виводить суспільство із рівноваги, а відсутність чіткої нової системи цінностей не дає йому змоги стабілізуватися. Крім того, на початковому етапі державотворення в Україні відродження національної традиції надійної та стабільної світоглядної опори, яка була вкрай необхідна в умовах перехідного періоду розглядалось як механічне відтворення, своєрідна реконструкція минулого. Втім необхідність переходу від романтичної концепції відродження до прагматичної, суть якої полягає не лише в піднятті на авансцену суспільного життя цілих пластів народної культури, добутих з глибин історії, а й у витонченому, диференційованому підході до історичного досвіду, національної традиції, знаходженні в минулому самотутніх зародків

національного саморозвитку, чинників прогресу, інших можливостей надання суспільству динамічності, які в силу історичних обставин були забуті, втрачені або свідомо знищені й залишилися нереалізованими.

Одночасно іншою важливою проблемою духовно-культурного життя сучасної України є проникнення й адаптація на національному ґрунті системи цінностей західної цивілізації. Ця проблема має два аспекти: створення умов для органічного засвоєння нових прогресивних ідей суспільною свідомістю і вироблення стійкого імунітету проти антикультури. Отже, для взаємодії культури та суспільства в умовах перехідного періоду характерні різновекторність та багатоплановість. За цих умов виникає фрагментарність культурного простору, його нестійкість, неврівноваженість, що призводить до зменшення впливу культури на духовну культуру педагога.

Автор доводить, що сучасна соціокультурна динаміка в українському суспільстві знаходить свій прояв безпосередньо в структурі професійної майстерності педагога. Навчально-виховна діяльність не зводиться просто до необхідності нагромадження професійних знань та навичок. Найважливішою є роль майстерності у втіленні відповідальності людини перед суспільством. У сучасному світі зростає розуміння того, що демократичні цінності як складові педагогічної майстерності мають найвище значення. Усвідомлюється, що негативний вплив на них ринкових відносин може мати дуже згубні наслідки для розвитку суспільства. Навчально-виховний процес, його якість визначаються як особливостями культурних змін в суспільстві в умовах глобалізаційних викликів, так і організацією процесу підготовки фахівців, в контексті інформаційного повороту в навчанні, актуалізації мовних стратегій в навчально-виховному процесі.

У четвертому розділі – **„Гуманітарний контекст підвищення професійної майстерності педагога”** сфокусовано на розгляд стану, деяких особливостей та проблем професійної підготовки педагога. Стати повноцінним учасником світового економічного процесу, що все більше глобалізується, може лише та країна, в якій інтелектуальні професії набули масового характеру, а інвестиції у розвиток людського потенціалу стали вагомими і ефективними. Основною характерною рисою інформаційного суспільства є те, що освіта, як джерело культурного розвитку, стає носієм інтелектуального потенціалу.

У вітчизняній педагогіці і освіті наявна ціла низка проблем: вона ще позбавлена належної державної підтримки, зокрема, у посиленні кадрового потенціалу та поліпшенні фінансування, у забезпеченні сучасними навчальними та інформаційними засобами; не врегульованими залишаються питання прогнозування потреби у педагогічних працівниках, у визначенні обсягів державного замовлення на їх підготовку. Залишається проблемою культурологічна, психолого-педагогічна, комп'ютерна, методична, практична підготовка вчителів. Повільно впроваджуються багатоваріантні моделі і програми здобуття педагогічної освіти, не забезпечується диференційована підготовка педагогів для роботи з обдарованими дітьми у навчальних закладах нового типу. Не відповідає потребам система післядипломної

педагогічної освіти тощо. Значною мірою вирішення зазначених проблем повинно забезпечуватись Національною доктриною розвитку освіти, при цьому держава однозначно покликана створити умови для підвищення престижу та соціального статусу педагогічних і науково-педагогічних працівників, створити систему професійного відбору молоді до педагогічних навчальних закладів. Саме це зробить можливим перехід до нового типу гуманістично-інноваційної освіти, що сприятиме зростанню інтелектуального, культурного та духовного потенціалу особистості та суспільства.

Тому не випадково дедалі більшої уваги навчальні заклади повинні надавати проблемі формування духовної культури вчителя – професіонала. Отже, акценти в навчально-виховному процесі підготовки майбутніх вчителів треба перенести з традиційного засвоєння заданої кількості інформації на розвиток культури мислення, почуттів, поведінки особистості навколо яких знання, уміння і навички, перетворюються в неповторну духовно-творчу індивідуальність майбутнього вчителя і стають головними константами його діяльності.

Суспільний ідеал вчителя нерозривно пов'язаний із формуванням педагогом власного позитивного іміджу. Педагог повинен володіти технологією іміджування і постійно працювати над її вдосконаленням. Це безпосередньо торкається його професійної компетенції і є суттєвим показником індивідуальної педагогічної майстерності. Позитивний імідж, професіоналізм і здатність адаптуватися поряд з рішучістю є головним ключем до успіху в будь-якій сфері діяльності. Вчитель, що наближається до ідеалу, повинен володіти мистецтвом вирішення педагогічних конфліктів. В екстремальних (з педагогічної точки зору) ситуаціях педагог контролює їх перебіг, втручається при потребі та згладжує їх. Вчитель має з позицій толерантності глибоко проаналізувати конфліктну ситуацію, безпомилково її розв'язати, а то й запобігти. Допомогти йому в цьому має володіння такими методичними прийомами, як жорстка позиція, компроміс, „третейський суд”, гумор тощо. Обов'язковою умовою виступають виваженість і аргументованість. Вчителю неодмінно має бути притаманна така риса, як інтелігентність. Чим інтелігентніший вчитель як особистість, тим більше шансів, що і його вихованці виростуть людьми самостійно мислячими, внутрішньо довершеними, особистостями, які тонко сприймають прекрасне.

ВИСНОВКИ

Проведене наукове дослідження дає підстави для актуалізації висновків, що узагальнюють основні ідеї дисертаційної роботи, визначають подальші перспективи розвідок з проблеми вдосконалення національної системи професійної підготовки вчителя та формування педагогічної майстерності як невід'ємної складової професійного становлення сучасного педагога.

1. Історико-філософський аналіз еволюції розвитку філософсько-педагогічної думки з античних часів і до сучасності розкриває передумови виникнення феномену педагогічної майстерності. Квінтесенцією визначень педагогічної майстерності, на наш погляд, є наступне: педагогічна майстерність – суб'єктивне філософське розуміння рівня професіоналізму педагога, що є результатом ціннісних, емпіричних, теоретичних та практичних аспектів його професійного становлення.

Безперечним є те, що педагогічна майстерність окремо від діяльності педагога існувати не може, отже, вона виявляється саме в успішному вирішенні певних педагогічних завдань, у високому рівні організації навчально-виховного процесу. Суть педагогічної майстерності полягає саме в тих якостях учителя, педагога, що зумовлюють його діяльність, забезпечуючи її успішність. Тому сутність педагогічної майстерності розкривається з позиції особистісно-діяльнісного підходу як комплексу особистих властивостей педагога, що і забезпечують високий рівень самоорганізації його професійної діяльності.

2. Удосконалена з урахуванням потреб сьогодення та філософських акцентів класична модель педагогічної майстерності, що розроблена свого часу групою вчених-педагогів під керівництвом І.Зязюна, об'єктивно потребує включення як таких елементів, які впливають на свідомість вчителя (наукове підґрунтя, теоретичні знання, загальна ерудованість, гносеологія, педагогічна креативність, самоосвіта, саморозвиток, мистецтво мовлення, акторське мистецтво, загальнолюдські духовні цінності, власна світоглядна позиція, професійна етика, володіння методикою виховної роботи, особисті фахові якості, досвід педагогічної праці), так і таких, що впливають на вчителя з боку суспільства (рівень розвитку культури суспільства, конфесійна приналежність, національні традиції, загальний рівень економічного розвитку, рівень освіти в країні, мораль, рівень матеріального забезпечення, рівень інновацій в освітній галузі, рівень інформованості суспільства, тип освітньої системи). Зазначені елементи, залежно від обставин, можуть здійснювати як позитивний, так і негативний вплив на особистість вчителя, що, безперечно, позначається на його внутрішній позиції стосовно процесу формування власної педагогічної майстерності.

3. На педагогічну майстерність учителя впливає цілий ряд складових, так само ціла низка чинників впливає і на визначення місця й ролі педагогічної майстерності в системі професійної характеристики сучасного вчителя, де особлива роль належить його світоглядній позиції. Авторська модель світоглядної позиції сучасного вчителя акцентує увагу на тому, що педагог водночас належить двом світам, має поєднувати в собі два різні світогляди, творити одночасно у двох вимірах: дитячому і дорослому. Отже, необхідним є врахування різниці у світовідчутті та світосприйнятті дитини і дорослого, протиставлення дитячій непосредності дорослого ставлення до світу; емоційній, дитячій відкритості світові і допитливості – філософських та наукових досліджень, чіткого емоційного контролю; залежності дитини від світу дорослих, її намаганням зайняти певне місце у колективі,

прагненню дорослості – даних соціології, політичних уподобань, моральних норм та естетичних смаків тощо.

4. Налагодження системи рівневого здобуття педагогічної майстерності, як і створення механізму оптимізації педагогічної діяльності, її продуктивності в цілому, а також формування педагогічної майстерності зокрема, є однією з актуальних проблем як для педагогіки, так і для філософії освіти. Проте, для позитивного вирішення питання повинна діяти система, а системою можна назвати лише такий комплекс вибіркового залучення компонентів, у якому взаємодія та взаємовідношення набувають статусу взаємосприяння компонентів, що спрямовані на отримання сфокусованого корисного результату. До зазначених компонентів обов'язково належать учасники процесу формування педагогічної майстерності, їх цілі, завдання та засоби досягнення кожним окремо взятим індивідом певного результату при врахуванні супровідних факторів.

У запропонованій схемі рівневого здобуття педагогічної майстерності виокремлені структурні компоненти та вказані зв'язки між ними. Таким чином, при її застосуванні всі структурні компоненти системи матимуть між собою прямий та зворотній зв'язок. Отже, стають вірогідними суттєві зміни в структурі самої системи при тих чи інших змінах співвідношення супровідних факторів, що в свою чергу призводитиме до відповідних результатів, пов'язаних із досягненням певного рівня педагогічної майстерності.

5. Розроблена і структура механізму оптимізації педагогічної майстерності, що складається із ряду компонентів – від державного органу, що визначає наявний рівень педагогічної майстерності, – до національної системи її моніторингу. Подібна структура створить підґрунтя для перетворення педагогічної майстерності у цілком реальне, нормативно визначене поняття.

6. Отримані результати дозволяють зробити висновок, що формування педагогічної майстерності сучасного вчителя, як і новітня модель національної педагогічної освіти, в умовах наміченої трансформації українського суспільства у європейську інтеграцію повинні базуватись на українських національних, культурно-історичних традиціях, теоретичних надбаннях вітчизняної педагогіки, кращому досвіді попередніх поколінь. При цьому у процесі навчання та виховання необхідно використовувати новітні досягнення сучасної науки, культури, соціальної практики та позитивний досвід зарубіжних країн.

Основні положення дисертаційного дослідження викладені у таких публікаціях автора:

1. Перехейда О.М. Вчитель і культура: взаєморозвиток та взаємозбагачення // О.М. Перехейда // Нова парадигма: Журнал наукових праць / [гол. ред. В.П.Бех]. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2008. – Вип. 78. – С. 56-65.

2. Перехейда О.М. Авторитет культури для суспільства і особистості // О.М. Перехейда // Гілея (науковий вісник): [зб. наук. праць] / [гол. ред. В.М.Вашкевич]. – К., 2008. – Вип. 17. – С.347-354.

3. Перехейда О.М. Духовна культура педагога: проблема формування // О.М. Перехейда // Вища освіта України. Теоретичний та науково-методичний часопис / [гол. ред. В.П.Андрущенко]. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2008. – № 3 (30). – С. 68-74.

4. Перехейда О.М. Стимулювання професійної майстерності педагога – важливий чинник управління // О.М. Перехейда // Рідна школа [гол. ред. І.Щербатенко]. – К., 2004. – Вип. 5(892). – С. 30-32.

5. Перехейда О.М. Управління якістю освіти – пріоритетний напрям діяльності гімназії // О.М. Перехейда // Директор школи, ліцею, гімназії. Всеукраїнський науково-практичний журнал / [гол. ред. О.Виговська]. – К., 2009. – №1. – С.77-82.

АНОТАЦІЇ

Перехейда О.М. Духовна культура як основа професійної майстерності педагога: проблема формування та розвитку. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.10 – філософія освіти. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2009.

У дисертації здійснено світоглядно-філософський аналіз феномену формування педагогічної майстерності в системі професійної підготовки вчителя. Викладено теоретико-методологічні засади дослідження системи професійної підготовки сучасного вчителя. Визначено зміст, місце та роль педагогічної майстерності в системі професійної підготовки вчителя. Розглянуто формування педагогічної майстерності засобами навчально-виховного процесу, окреслено роль педагогічної практики в системі формування педагогічної майстерності сучасного вчителя.

В роботі розглянуто поняття педагогічної майстерності в історико-філософському аспекті, запропоновано вдосконалену, з урахуванням потреб сьогодення та філософського осмислення, модель педагогічної майстерності, розроблено модель світоглядної позиції сучасного вчителя, запропоновано механізм оптимізації формування педагогічної майстерності.

Наголошено, що новітня модель української педагогічної освіти повинна базуватись на українських національних традиціях, надбаннях вітчизняної педагогіки та критично осмисленому досвіді зарубіжжя.

Ключові слова: світоглядний, філософський, педагогічний аспекти формування педагогічної майстерності, професійна підготовка вчителя, модернізація, структура та рівні педагогічної майстерності, духовна культура.

Перехейда А.М. Духовная культура как основы профессионального мастерства педагога: проблема формирования и развития. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук за специальностью 09.00.10 – философия образования. Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2009.

В диссертации представлен мировоззренческо-философский анализ феномена формирования педагогического мастерства в системе профессиональной подготовки учителя, изложены теоретико-методологические основы исследования системы профессиональной подготовки современного педагога, определено содержание, место и роль педагогического мастерства в системе профессиональной подготовки учителя.

В диссертационном исследовании рассмотрено формирование педагогического мастерства средствами учебно-воспитательного процесса, очерчена роль педагогической практики в системе формирования педагогического мастерства современного учителя.

В работе сделана попытка раскрытия феномена профессионализма как воплощения современного состояния системы профессиональной подготовки педагога в Украине.

Осмысливаются вопросы комплексности и компаративизма процесса формирования системы профессиональной подготовки учителя как проблемы межсубъектного дуализма.

Исследуется ценностная вариативность механизмов оптимизации формирования педагогического мастерства в мировоззренческо-методологическом аспекте.

С мировоззренческо-философской позиции анализируется взаимосвязь и взаимозависимость качества профессиональной подготовки педагога и уровня педагогического мастерства.

Раскрывается значимость праксеологических основ системы формирования педагогического мастерства современного учителя, ценностный экстраполятивизм педагогической практики в системе профессионального становления.

В ходе рассмотрения феномена педагогического мастерства в историко-философском аспекте, предложена, с учетом достижений современной науки современная трактовка понятия „педагогическое мастерство”.

Представлено усовершенствованную, с учетом требований сегодняшнего дня и философского осмысления, модель педагогического мастерства.

Разработана модель мировоззренческой позиции современного педагога, предложено механизм оптимизации формирования педагогического мастерства учителя.

В диссертационном исследовании доказывается, что создание и развитие качественной национальной системы образования и формирование

высококвалифицированных педагогов, владеющих искусством преподавания и обладающих высоким уровнем педагогического мастерства, зависит не только от внутренних факторов функционирования и развития образования, но и от взаимодействия и поддержки соответствующих государственных, социальных, политических институтов, интеллектуальных ресурсов и т.д.

Философское осмысление современного состояния педагогического мастерства приводит к осознанию необходимости усовершенствования и расширения спектра общепринятых компонентов, составляющих основу развития профессионального мастерства учителя.

Педагогическое мастерство есть понятие изменяющееся, напрямую зависящее от существующей структуры профессиональной подготовки педагога, которая ныне осуществляется в условиях трансформации украинской образовательной системы в контексте европейской интеграции. Это, в свою очередь, обуславливает потребность и возможность осознания феномена педагогического мастерства в контексте образовательных инноваций, парадигм и принципов развития системы подготовки современного учителя.

Подчеркнуто, что базой для новой модели украинского педагогического образования должны стать украинские национальные культурно-исторические традиции, теоретические достижения национальной педагогики, педагогический опыт предыдущих поколений. В тоже время, необходимостью выступает подключение к процессу обучения и воспитания инновационных достижений современной науки, культуры, социальной практики и критически осмысленный прогрессивный опыт образовательных систем зарубежных стран.

В диссертации обосновывается, что процесс трансформации украинского общества и образовательной системы, как одного из базисов высокоразвитого государства, крайне актуализирует проблемы формирования педагогического мастерства в системе профессиональной подготовки учителя, от качества решения которой зависит будущее украинской нации.

Ключевые слова: мировоззренческий, философский, педагогический аспекты формирования педагогического мастерства, профессиональная подготовка учителя, модернизация, структура и уровни педагогического мастерства, духовная культура.

Perekheida O.M. Spiritual culture as the basis of professional skills of pedagogue: the problems of forming and development. - Manuscript.

Thesis for the candidate's degree in Philosophy in speciality 09.00.10 – Philosophy of Education. National Pedagogical Drahomanov University. – Kyiv, 2009.

The thesis contains the world outlook and philosophical analysis of the phenomenon of the forming of the pedagogical creativity in the professional teacher's training system. This work reviews the theoretical and methodological

ways of the investigation of the professional training's system of a modern teacher. It was determined the matter, place and role of the pedagogical creativity by the methods of teachings and educational process, the role of teaching practice in the system of forming of the pedagogical creativity of a modern teacher.

The work proposes the improved model of the pedagogical creativity with the account of today's needs and philosophical understanding. It was worked out the model of world outlook position of a modern teacher and offered the mechanism of the optimization of the pedagogical creativity.

Key words: world outlook, philosophical, pedagogical aspects of forming of pedagogical creativity, professional teacher's training, modernization, structure and stages of pedagogical creativity, spiritual culture.